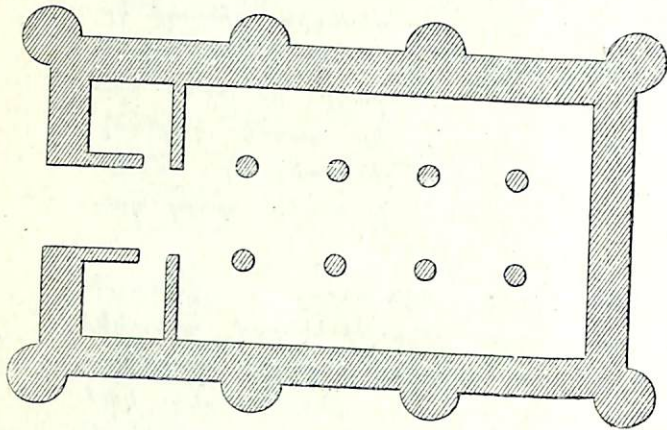

Բացի հորիզոնական բացուող երկաթապատ դռներէ՝ կը շինէին նաեւ ուղղաձիգ վանդակապատ շինութիւններ, որոնք կ'ընկնէին դռան ետեւ, ճամբան դոցելու համար:

Պարխալին ջրափոսին վրայ կը դետեղէին փայտաշէն շարժուն կամրջակ մը, զոր կը վերցնէին թշնամին մօտեցած պահուն, եւ կամ ամէն դիշեր մութը կոխելուն:

ՊՍ. 6. - Հովուականուրջի պահակատան յատակագիրը.

Հայկական ռազմաշինութիւնը չի պարփակուիր միայն պարխալներու եւ աշտարակներու շինութեանց եւ յարգարումին մէջ: Ասոնց քովն ի վեր հայ վարպետը կը կառուցանէր զօրանոցներ եւ զինուորական ուրիշ շինութիւններ, կամուրջ, պահականոց, եւն. որոնց զեղեցիկ կառուցումներու օրինակները կը դտնենք Հայաստանի մէջ: Օրինակ՝ Վաղարշապատ:

Նի մօտ (Ալաշկերտ) Հովուականուրջի սիւնաղարդը պահականոցը⁽¹³⁾:

Ալ չեմ ծանրանար բերդերու եւ ամբողջներու մէջ շինուած զանազան երկրորդական կառուցումներու վրայ, զադունի դռներ, սանդուխներու եւ դռներու առջեւ որոգայթներ, եւ այլն, որոնց մէկ նկարագրութիւնը կու տայ խորհնացին՝ Երուանդ Բ. Երուանդակերտի միջնաբերդին նկարագրութեան մէջ.

«Զմիջնաբերդն ամրացուցանէր բարձր պարսպը, և դրունս պրնձիս կանգնէր ի միջոցի պարսպին, և ելանէլիս երկաթիս ի ներքուստ ի վեր մինչեւ ցլուսնն. և ի նմա որոգայթս իմն ծածուկս ընդ մէջ աստիճանացն, որպէս զի ըմբոսնոցի՝ թէ ոք գաղտ ելանէլով դաւել կամ միջի զարքայն: Եւ էր, ասեմ, երկգիմի. որպէս զի մինն լիցի սպասաւորացն արքունի և ամենայն ելեւմտից ճանապարհ տուրնջենային, իսկ միւսն զիշերային և մարդադաւաց⁽¹⁴⁾»:

Բայց այս տեսակ շինութիւնները կ'ընդնան աւելի հնարամտութեան սահմանին մէջ քան ռազմաճարտարապետութեան: Նման հնարքներ բիւզանդացիք ալ ունեցան աւելի վերջը:

Հայ ճարտարապետը, որ չինեց այս բերդերն ու պարխալները, նկատի ունենալով հանդերձ անոնց ռազմական արժէքը եւ դերը, չմոռցաւ նաեւ իր ինքնածին գեղարուեստաւորութիւնը եւ առանց որ այդ շինուածքներուն դիմադրական ոյժը պակսի, զարդարեց այդ բերդերը գունաւոր, սեւ եւ վարդադոյն քարերով: Այս քարերը ընդելուզելով պարխալին միւս քարերուն հետ՝ պէքովին մէջ կազմեց զարդեր, որոնք գեղեցկացուցին բերդերուն մուտքի դռները: Այս տեսակ օրինակ

(13) Աւելան. Այրարատ էջ 25. «Երկոքին անուանեց և ձեւ շինուածոյն յայտ առնեն, զի արդարեւ պահակաց տուն և տեղի էր յանցս Երասխայ, ի վաղարշայ կամ յայլմէ կանխագոյն բան զնա կարգեալ՝ թէպէտ ի զգուշութիւն ճանապարհորդաց և թէպէտ վասն արքունի բաժնից կամ զինուորական տեսչութեան»:

Այս չէնքը զոր Սերէոս կը կոչէ բոլորապահակ, որ է զինուորական պահակատուն, շինուած է տաճարածեւ ոճով և կը բովանդակէ ութը կլոր սիւններ, որոնք եռակարգ սրակամարներով կապուած էին իրարու հետ:

(14) Խորհնացի Բ. Լ. Էջ 254, տպ. Ս. Ղազար 1881.

մը կրկին Անիի պարխալները մեղի կու տան: Իրօք անոնց արեւելեան պարխալի դուռը որ Երեւանեան եւ կամ Դուռնադուռ կոչումով ծանօթ է, զարդարուած է սեւ եւ ճերմակ քարերով եւ առիւծի մը քանդակով: Նմանապէս գունաւոր քարեր կը դործածէին ինչ ինչ աշտարակներու վրայ զարդախաչեր ձեւաւորելու համար, տալով այսպէս շինուածքներուն՝ բացի ռազմական արժէքէ՝ գեղարուեստական հրապուր մը եւս:

Այս ռազմական շինութիւններու նկարագրութեան տեսանք թէ հայկական ռազմաշինութիւնը ոչինչով ետ կը մնար իր դրացի ժողովուրդներու եւ կայսրութիւններու շինութիւններէն: Անոնց հաստատուն եւ անառիկ կերտուածքը զրաւական մը պէտք էր ըլլար հայկական պետութեան անկախութեան: Բայց պատերազմին մէջ միայն պարխալը եւ բերդերը չեն որ կը կատարեն զլիաւոր դերը: Հայ ճարտարապետը տուաւ իր հանձարին բոլոր հնարքները շինելու համար կատարեալ պաշտպանողական զէնք մը. պէտք էր զայն արժէքնոյ ձեւեր ու մկաններ:

Որքան ատեն որ այս մկանները գոյութիւն ունեցան, հայկական պետութիւնը ապրեցաւ հայ վարպետին տուած պարխալներուն չուքին տակ: Բայց եկաւ ա-

տեն մը, ուր մկանները թուլցան, յոգնեցան ու չկրցան պահպանել ու արժեքնել անառիկ բերդերու դիրքերը եւ անոնք ինկան մի առ մի արշաւող հրոսակներու ալիքին տակ, իրենց հետ տապալելով՝ դաւերու տեւողութեամբ՝ հայկական պետութիւնը:

Միթէ միեւնոյն պատճառաւ չէ՞ր որ ինկաւ նաեւ հպարտ Բիւզանդիոնը: Որովհետեւ ան չուէր այլեւս իր պարխալներուն եւ աշտարակներուն մէջ երկաթէ մը կաններ: 1451-ին՝ մօտ դար մը վերջը, մեր Լեւոն Ե. Թագաւորին զերի իշխան, Բիւզանդիոն հաղիւ կրնար իր պարխալներուն վրայ դնել 7000 կռուողներ, թուրք անհամար բանակին դիմաց. եւ այս թիւին կէսէն աւելին բիւզանդացիներ իսկ չէին, այլ ճենովացիներ եւ իտալացիներ: Եւ մինչդեռ բուն բիւզանդացի զինուորը թոյլ եւ անընդունակ այլեւս պատերազմական ճիւղի՝ կ'ընկրկէր, օտար վարձկանը կը մնար տակաւին պատնէշին վրայ կռուելով:

Բերդ մը, պարխալ մը, ամրոց մը կ'ունենայ իրական ռազմական արժէք, որքան ատեն որ հոն բնակող զինուորը ուժեղ է, եւ կորովի ֆիզիքապէս եւ բարոյապէս:

Ճարտ. Ս. ՃԵՂԱՆԻՐՃԵԱՆ

(Շարունակելի)

ԱՌԸՆՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(CORRESPONDANCES)

Տաճար մ'է բնութիւնն ուր սիւներ կենդանի
Լըսկի կ'ընեն մերթ անորոշ բարբառներ,
Ու մարդը ման կու գայ խորհուրդի անտառներ՝
Որոնք-դիւրք կը զընեն ակնարկով ընտանի:

Հեռակայ շրջութուղ գերթ երկաթ արձագանգ,
Մըթազին ու խորունկ միութեան մը մէջէն,
Անտանան գիշերին ու լոյսին հանգուակ,
Բուրում, գոյն և հնչիւն իրարու կը ձայնեն...

Կան բոյրեր որ թարմ են միտերու պէս մանկան,
Սրինգներու պէս անոյշ, մարդերու պէս գալար,
Ուրիշներ ախտաւոր, հարուստ ու յաղթական՝

Որ ունին ծաւալումն իրերուն անխախտ,
Ինչպէս մուշկն ու կնդրուկ, խունիկ բոյրն ու յամպար,
Որ սրացումը կ'երգեն մութին և ըզզացման...

CHARLES BAUDELAIRE

Թարգմ. Մ. ԱԹՄԱՃԵԱՆ